

LENA MARANDER-EKLUND

# Snor som sjukdomssymtom

## Äckligt eller neutralt?

### Inledning

Nästan alla är snuviga och snoriga ibland – ändå uppfattar en del människor snor som tämligen äckligt. Ett spädbarns snor anser vi nästan är gulligt, men vi ser det också som ett tecken på att barnet inte är friskt. Ens eget snor betraktar vi för det mesta som ett tecken på sjukdom, eller som en reaktion på omslag i temperaturen – att näsan börjar rinna då vi går in i värmen då det är kallt ute – eller som en följd av tårar. Allt detta är något som vi alla då och då måste dras med.

Inställningen till snor och att snyta sig har varierat i olika tider. I Norbert Elias studie i *Sedernas historia* (1989:242–247) framgår att det på 1400-talet i Mellaneuropa uppfattades som opassande att snyta sig i bordduken, på 1500-talet som bondskt att snyta med fingrarna, och på 1600-talet omnämns att man bör undvika att snyta sig och spotta när man befinner sig tillsammans med andra människor. Om det ändå behöver göras ska det ske i en ren näsduk. Tanken var att uppföra sig fint i motsats till simpelt och ohyfsat. Att snyta sig med handen uppfattades som ohyfsat (Elias 1989:248).

Jonas Frykman och Orvar Löfgren skriver i *Den kultiverade människan* (2019 [1979]) att snor och att snyta sig inte uppfattades som varken vämjeligt eller äckligt i den så kallade bondevärlden. Snoret snöts med fingrar eller torkades upp med tröjärmen. Snor och snytande började uppfattades som något privat och ofint först i samband med den pryda, renliga och disciplinerade borgaren träder fram under 1800-talets slut (Frykman & Löfgren 2019 [1979]:188–190, 197). Snor blir då orent och opassande. Snoret kom att uppfattas som något groteskt; en kroppsvätska utom kontroll som inte passar in i klassisk estetik (Danielsson 2006:27). Man kan säga att snoret, i civilisationsprocessen, förvandlades till något äckligt, en motsats till det förfinade.

Snor är främst ett resultat av en virusinfektion, en förkylning. I Ulf Ellerviks bok *Äckligt. Berättelser om slem, snor och andra sekret* (2021) återges hur snor bildas och vilka beståndsdelar det består av. Snor är på så sätt en kroppslig materialitet. I samband med pandemier har snor en allvarligare dimension. Så var det i samband med sjukdomen tuberkulos och i samband med Coronaviruset som jag går in på senare. Med snor avser jag allt det slem som rinner ur näsan, oberoende färg och konsistens, och som kan grävas därur.

I denna artikel fokuserar jag på hur snor omtalas i samband med förkylning och boten av densamma samt hur det omtalas i samband med Coronaviruset. Syftet med artikeln är att studera hur snor laddas med olika kulturella betydelser i samband med dessa sjukdomar. Jag har avgränsat studien till att handla om snor som sjukdomssymtom och bot mot densamma och kommer att diskutera huruvida snor uppfattas som äckligt, farligt eller som något neutralt. Jag kommer även att diskutera de praktiker och föreställningar som är kopplade till snor. Hur snoret omtalas i materialet blir för mig en ledtråd dels till det förgångna, dels till nutid. Jag använder mig således av en kulturhistorisk metod då jag studerar det äldre källmaterial (Jönsson & Nilsson 2017). I samband med förkylningsbot rör jag mig tidsmässigt från slutet av 1600-talet till idag. Då snor i samband med Corona studeras handlar det tidsmässigt om den första Corona-vårens första vecka, i mars 2020. I arti-

keln används olika teoretiska perspektiv som diskuteras i respektive delkapitel. I analysen av materialet fokuserar jag på hur snoret omtalas i de olika materialtyperna. Frågelistmaterialet analyseras kulturanalytiskt (Nilsson & Marander-Eklund 2018) då snor ges olika betydelser i tid och rum.

I studien använder jag mig av olika typer av material. Snor i samband med förkylning analyseras med utgångspunkt i folkmedicinuppteckningar, frågelistsvar och läkar- och huskursböcker från olika tider. Detta avsnitt baserar sig i hög utsträckning på min opublicerade licentiatavhandling om föreställningar kring och botemetoder mot förkylning (Marander-Eklund 1993). Av central betydelse här är frågelistan *Folkmedicin idag* som resulterade i 106 svar (IF 1990/006), där jag bad människor med egna ord skriva om sina upplevelser av att bemästra förkylning (om frågelistan se Hagström & Marander-Eklund 2005). Dessutom gjorde jag ett i upprop i dagspressen *Huskurer mot förkylning* (IF 1991/1). I uppropet bad jag läsare att skriva om hur de botade och lindrade förkylning. Uppropet resulterade i 63 svar. Utöver dessa frågelistor används traditionsuppteckningar från Kulturvetenskapliga arkivet Culturas samlingar (KIVÅ, IF), samt SLS Arkiv med fokus på förkylningsbot och en frågelista om kaffedrickande från år 1968. Dessutom utgår analysen från läkar- och huskursböcker. De äldre läkar- och huskursböckerna representeras av sådana som, enligt bouppteckningar, fanns i finländska hem på 1700-1800-talen (Marander-Eklund 1993:35). Under denna tid var skillnaden mellan läkar- och huskursböcker ganska liten. Det folkliga och det lärda gick in i varandra, samtidigt som det under denna tid var acceptabelt att kompilera andras verk. Därför kunde både läkar- och huskursböcker innehålla dels gammal munkmedicin, dels fragment ur äldre utländska skrifter (Darelius 1760). Mitt material består av ett urval av äldre läkar- och huskursböcker som var aktuella under 1700- och 1800-talen.

Snor i samband med Coronaviruset baserar sig på svar på frågelistan *Coronaviruset i vardagen* utsänd av Kulturvetenskapliga arkivet Cultura vid Åbo Akademi. Listan publicerades den 12 mars 2020 och resulterade i drygt 350 svar. Av dessa var 206 svar svensksprå-

kiga och det är de som analyseras i artikeln. Artikeln är strukturerad enligt följande: inledningsvis diskuteras snor och äckel på ett allmänt plan, sedan går jag in på snor som ett sjukdomssymptom i samband med förkylning och slutligen på snor i relation till Coronaviruset.

## Snor och det äckliga

Snor uppfattas som komiskt och roligt, speciellt av barn, och det finns skämt om snor (Engholm & Falk 2015). Snor eller snarare slem spelar en viss roll i skräck- och sci-fi-filmer där slemmet ofta är en formlös massa som kan sluka allt som kommer i dess väg. På så sätt ges snoret eller slemmet monstruösa drag (jfr Henriksson & Sund 2018). Snormonster existerar också som dekalor och logotyper. Snoret kan också förstås som något nästan heroiskt, som till exempel då en skidlöpare vunnit ett mästerskap. Om man åkt skidor i 50 kilometer och vunnit ett guld spelar det inte så stor roll att snoret frusit fast i eventuell skägg. Men snor uppfattas också som äckligt, ofint och groteskt som jag inledningsvis var inne på.

Hur kan äckel förstås kulturanalytiskt? En ordboksdefinition av äckel anger att det innebär en kraftig obehagskänsla som påminner om illamående och som också kan medföra illamående (*Svensk ordbok* [online]). När jag började skriva denna artikel gjorde tanken på snor att jag mådde lite illa hela tiden – men jag blev van. Äckel förorsakas av något motbjudande sinnesintryck, känsla, lukt och syn, och resulterar i avsmak eller vämjelse. I samband med att man konfronteras med något äckligt är det lätt hänt att man gör en äckelgrimas (SAOL [online]). Etymologiskt härleds äckel på engelska *digust*, ur något som smakar illa, *bad taste*. (Ahmed 2014:83). Vår relation till äckel är enligt psykologerna fundamental, men samtidigt kommenterar de att äckel är en relativt utforskad känsla (Rozin et al. 1999:9–11).

Psykologiskt sätt var äckel ursprungligen kopplat till mat och det som maten vidrört, att man blir äcklad av förskämd eller ohygieniskt tillredd och annorlunda mat. Det här beror på att vi ska

vara försiktiga med vad vi stoppar i munnen för att inte få patogener i oss som gör oss sjuka (Rozin et al. 1999:11–15). Samtidigt som äckel är något som alla människor någon gång känner, har den också skiftande betydelser i tid och rum. Studier som gjorts i olika länder visar att det som vi anser är äckligt varierar. Vi reagerar på mat som annorlunda, sådant som vi inte är vana vid att äta. Vi har en motvilja mot att inmundiga det som vi uppfattar som motbjudande. (Elwood & Olatunji 2009). Äckel är dock inte endast kopplat till mat<sup>1</sup>. Trots att vi uppfattar det äckliga som motbjudande finns det också en tjuskraft i det. Enligt Jonas Danielsson fascineras vi av det äckliga, speciellt om det är överdrivet – massor av blod och massor av spyor. Det finns en lockelse i att bli äcklad just på grund av att de flesta ogillar äckel. Då blir äckel underhållning (Danielsson 2006:85–86). Sara Ahmed påpekar att äckel, som många andra känslor, klibbar sig fast och gör något med oss<sup>2</sup> (Ahmed 2004).

Man kan göra skillnad på äckel som är farligt (fekalier, skämd mat) och moraliskt äckel. Moraliskt äckel har en social funktion och är ett resultat av en kulturell process – att vi känner vämjelse för sådant som vi uppfattar som ett avvikande beteende och något smutsigt (Danielsson 2006:88–89). Det här gör vi för att vi lärt oss att t.ex. kroppsvätskor är äckliga och på grund att vi distanserat oss från det som kanske en gång uppfattades som mer eller mindre naturligt (Douglas 1997). Jag återkommer till moraliskt äckel samt äckel och fara.

I min analys av snor som sjukdomssymtom, diskuterar jag om snor framställs som äckligt i materialet. I klassikern *Renhet och fara* (1997) påpekar Mary Douglas att binära oppositioner, såsom renhet och smuts, formar människors sätt att klassificera omgivningen och hur de orienterar sig i vardagen. Smuts har enligt Douglas en moralisk dimension och genom att städa försöker vi upprätthålla en moralisk ordning. Smuts är också relationellt, och hur vi förhåller oss till smuts beror på var det finns. Snor i näsan är på rätt plats medan snoret tillsammans med viruset i en nysning eller rinnande ur näsan gör att snoret hamnar på fel plats. Snoret i en näsduk är på rätt plats men om näsduken ligger synligt på ett bord eller på

golvet, det vill säga på annan plats än en skräpkorg, är det på fel plats. Då är snoret smuts i såväl metaforisk som moralisk betydelse. Renhet innebär att snoret och snoriga näsdukar städas undan från ytor och händerna tvättas eller så förhindras snoret och viruset att spridas genom användning av effektiva ansiktsmasker.

Människan känner aversion mot det som inte passar in i fördefinierade kategorier (Douglas 1997:58–59). Av denna orsak känner vi obehag för det som har sitt ursprung i kroppen och som är dallrigt, slemmigt, kletigt och halvflytande (Menninghaus 2003:10, 39). Här är vi förstås olika – en del anser att dallrig aladåb eller slemmig gröt är en god basföda medan andra tycker att det är äckligt. Snor är slemmigt, kletigt och halvflytande och ett sekret som kommer ur kroppen och kan av denna orsak uppfattas som äckligt. Frågan är om snoret i materialet framställs som äckligt.

## Snor som sjukdomssymtom

I detta avsnitt studerar jag hur snor omtalas i samband med förkylning, det vill säga snuva. Snor är ett slem som bildas i slemhinnan i näsan och som ökar i samband med inflammation och resulterar i snuva.<sup>3</sup> Också om man inte är förkyld producerar människan ca en liter snor varje dag trots att vi inte tänker på att vi sväljer snor (Engholm & Falk 2015:12). Snuva och snor är en del av att vara förkyld som beror på många olika virus, men ibland också bakterier. Till sjukdomsbilden hör en riklig snuva, feber och svullna körtlar i halsen. Sjukdomen kräver ingen speciell behandling och symtomen går i regel över på en vecka eller två. (*Lääketieteellinen* 1988:434–435).

I detta avsnitt kommer jag att översiktligt<sup>4</sup> presentera vilka betydelser man gett begreppen snuva och snor samt förkylning – eftersom de är sammanlänkade – i olika tider. Jag inleder med hur snuva och förkylning presenteras i äldre läkar- och huskursböcker, för att sedan gå över till hur det i äldre traditionsuppteckningar har meddelats att snuva och förkylning botas eller lindras. Till slut presenterar jag de praktiker i samband med snuva, det vill säga de

botemetoder eller snarast symtomlindrande kurer som förhärskade under senare delen av 1900-talet och fram till nutid. Frågan om botemetoder mot snuva är aningen knepig då snuva och det tillhörande snoret inte går att bota, eftersom det är fråga om en virus-infektion. Däremot finns lindrande medel och metoder mot förkylning och snuva.

Ordet förkylning härstammar från ordet förkyla som innebär för det första en nedsättning av temperaturen, att bli kall, för det andra att man ådrar sig en förkylning, och för det tredje att ta skada av avkylning. Begreppet är känt sedan slutet av 1500-talet. (SAOB [online]). Begreppet förkylning har således flera betydelser. Förkylningen presenteras enligt SAOB för första gången i text i Lindhs *Huus-apotek och Läkie-bok* från år 1675. Här anges att det var levern som på grund av grov mat förorsakade slem, det vill säga förkylning, i blodet. Det som vi i dag avser med förkylning kallades tidigare för fluss, flussfeber eller katarr (SAOB [online]). Fluss betyder flytande, eller flytning. Det är både fråga om vätskeavsöndring samt sjukdomen fluss eller katarr. I Lindhs läkarbok framgår att katarr är: ”affallande flus ifrån hufvudet/hwilcken sig på gummnen/näsan eller brystet säncker/och thesamme förstoppar” (Lindh 1675:33). Tanken här är att flussens har sitt ursprung i huvudet och sedan rinner ned som snor i näsa eller bröst med stockning som följd, det vill säga snuva och hosta.

I samma läkarbok omnämns malörten som botemetod mot fluss. Den skulle då användas utvärtes (Lindh 1675:37). Malörten (*artemisia absinthium*), som är besläktad med gräbo, är en starkt luktande ört. Det är också den ört som rikligast omnämns i uppteckningar om förkylningsbot – då i form av invärtes botemetod. Örten fick igång svettning och intogs bland gemene man i form av malörtskaffe eller malörtsbrännvin. Kombinationen kaffe, brännvin och malört ansågs bota nästan vad som helst. Det smakade: ”beskt och jäkligt men hade god effekt” (SLS 933:407, 430). Det tidsmässiga avståndet mellan läkarboken från 1675 och traditionsuppteckningen från 1968 (SLS 933: Frågelista om kaffedrickning) är stort. Här bör påpekas två saker. För det första var läkarböckerna på 1600-

talet avsedda för en bred allmänhet och skiljelinjen mellan lärd och folklig läkekonst var inte så stor (Lundqvist 1923:43). Dessutom var malörten inte speciellt vanligt förekommande som kur i de äldre huskurs- och läkarböckerna. Däremot förekom andra värmande kurer i dem (Marander-Eklund 1993:48). För det andra levde de tankegångar som presenterades i läkarböckerna länge kvar bland gemene man, vilket framkommer bland annat i uppteckningar (Ibid.:35–36).

Vid förkylning, som ansågs förorsakas av nedkylning, uppfattades således snoret härstamma från huvudet och rinna ner i näsa och luftvägar. Botemedlet gick ut på värmande och svettframkallande kurer. Här finns orsak att stanna upp och begrunda sättet att tänka en aning. Förkylningen eller flussen uppfattades som en kall sjukdom och skulle botas med värme. Tanken på snorets ursprung i hjärnan går tillbaka på humoralpatologiska tankegångar, något som var förhärskade läkarvetenskapen fram till 1800-talets mitt, men också långt efter det i folkliga föreställningar om sjukdom och sjukdomsbot (Fåhraeus 1962–63:7ff; Fåhraeus u.å.:21 ff). Däremot omtalas varken snoret eller snuvan på något sätt som äckligt.

Enligt den humoralpatologiska läran bildades snoret i hjärnan. Humoralpatologin var ett slags elementlära, som utvecklades i Grekland av Hippokrates (ca 460–377 f.v.t.) och som utgjorde grunden för den medicinska kunskapen i 1300 år. Dessa tankar har satt starka spår i vår uppfattning om förkylning. Enligt humoralpatologin byggs universum upp av fyra element, som alla motsvarar en egenskap: jord (det torra), vatten (det våta), luft (det kalla) och eld (det varma). Grundelementen representeras i människan av vätskorna som är av fyra slag: det röda blodet hemmahörande i hjärtat, den gula gallan hemmahörande i levern, den svarta gallan hemmahörande i mjälten och det vita slemmet med ursprung i hjärnan. För att bibehålla hälsan skulle kroppsvätskorna hållas i balans. I samband med sjukdom skulle den överflödiga vätskan, blodet eller slemmet, ut ur kroppen. Sjukdomsorsaken ansågs vara förändringar i blodet, den sjukes blod innehöll slem. Slemmet med ursprung i hjärnan, hade – eftersom människan står upprätt – runnit ner



endera till näsan och gett upphov till snuva eller till bröstet och resulterat i hosta. För grekerna var orsaken till förkylning klar, kyla och fukt ledde till tillväxt av slem i organismen. Terapin, boten, gick framförallt ut på åderlåtning, blodiglar, användningen av kräk- och laxermedel, samt att åstadkomma svettning med hjälp av värmande och starka drycker. (Fåhraeus 1962–63:7–15ff; Fåhraeus u.å.:21–23). Här är det egentligen praktikerna i samband med boten, åtminstone sett ur dagens perspektiv, som ter sig äckliga snarare än sjukdomen och symtomen i sig. Boten ter sig som äcklig eftersom det handlar om maskar, blod, avföring och svett, det vill säga djur som i regel uppfattas som vämjeliga samt olika kroppsvätskor och fekalier.

I läkarböckerna presenteras många örter som botemedel mot förkylning. De rekommenderades för att på så vis åstadkomma svettning och för att fördela flussen, det vill säga få stockningen av slemmet att avta. Örter som användes var fläder, lindblomma eller en blandning bestående av kanelbark, muskot, ingefära, nejlika, kalmus, lagerbär, rosmarin, salvia, lavendel och brännvin. Blandningen sattes på flaska och inbakades i en deg som sedan sattes i en ugn. När blandningen väl var klar användes vätskan utvärtes för att bstryka ”flussiga” ställen – det vill säga ställen där slemmet hade stockat sig ([Bröms] 1767:8–9; Lindh 1675:1–2). Kaffe och brännvin förekom inte ofta för invärtes bruk i de äldre läkarböckerna. Istället varnas för användning av alkohol i samband med förkylning (Hartman 1963 [1765]:150). Ångandning rekommenderades t.ex. med hett vatten och kamomill eller att fläder, tobak, sprit eller kamferpulver skulle dras in i näsan (Haartman 1963 [1765]:318ff). Omslag av stekt rödlök under fotbladen eller senapsdeg i nacken eller under fötterna anges också som botemetod (Haartman 1963 [1765]:154). Slemmet skulle då ut ur kroppen, från näsan eller bröstet, via fötterna. Även avföringsmedel, åderlåtning och spansk fluga rekommenderades om flussen var svår och febern hög (Darrelus 1760:138; Nordblad 1833:46). Dessa kurer är typiska för humoralpatologin. Slemmet eller snoret omtalas som något sjukt och som skulle ut ur kroppen med hjälp av värme eller via avföringen eller blodet.

I folkmedicinuppteckningarna finns en del botemetoder mot snuva, förutom den vanligaste malörten som presenterades ovan. Kaffe och kaffekask förekommer som botemedel i uppteckningarna (SLS 933; KIVÅ 1037). Även spritblandningar med kamfer, salt eller socker användes (SLS 27; KIVÅ 1055). Överlag användes brännvin som värmande medel och universalmedel, även till barn (IF 1991/1:38). Dessutom kunde en hemmagjord blandning användas: ”Vid hosta och förkylning kokades en medicin av ingefära, salmiakpulver, lök, några droppar terpentin samt mjölk (KIVÅ 1397). Här kunde själva botemedlet, t.ex. lökmjölk, omtalas som något äckligt, att det smakade illa, men däremot omtalas inte själva snoret som äckligt. Andra botemedel var ingefära, honung, citron och svartvinbär. Apotekprodukter användes också t.ex. ”slagvatten, brännvin, kamferdroppar, kamfer, Mixtura simplex, Hoffmansdroppar och Riga balsam” (SLS 27:150). Andra kurer gick ut på inhaleringar av t.ex. ångan från kokande surmjölk, ångan av het terpentin eller röken från en linnelapp (SLS 297:4; KIVÅ 2561; SLS 1150:2). Snus omtalas om effektivt mot snuva (SLS 1286). Bröstat kunde smörjas med terpentin eller kamfer eller så skulle fötterna värmas framför brasan. Fötterna skulle då smörjas med stearin, smör eller så kunde klivna och saltade strömmingar bindas under foten (SLS 297:3–5). I tiden före mitten av 1850-talet och också i uppteckningar senare än så, liknar de kurer som rekommenderas i läkarböcker och folkmedicinuppteckningar och frågelistsvar varandra relativt mycket. Undantaget här var användningen av sprit och malört<sup>5</sup> som främst var en folklig botemetod. Intressant är att spriten förekommer i traditionsuppteckningarna men inte alls i de äldre huskurs- och läkarböckerna. Varför det är så kan jag tyvärr inte svara på.

Vissa av kurerne finns kvar i senare tids användning av huskurer mot förkylning. Malörten har försvunnit helt och hållet och nämns ganska sällan i frågelistmaterialet från 1990-talets början. Nu är vitlöken botemedel nummer ett. Vitlök blandas i dryck med honung eller äts som rå, används i mat eller intas i form av vitlökskapslar. I materialet berättar en person född på 1940-talet: ”Vid första minsta tecken till förkylning tar jag + familjen genast ett varmt fotbad med vitlök [...]. Dessutom en varm vitlöksdrink (1 klyfta skivad i

ett glas hett vatten som får dra sig 5–10 min. , silas och dricks)” (IF 1991/1:45). Lökmjölk, som smakade vämjeligt, nämner informanterna var bekant från deras barndom. Samtidigt är den ovanlig i de äldre uppteckningarna. Alkohol nämns ganska få gånger, då i form av toddy. Typisk för frågelistsvaren är att den snoriga och förkylda människan inte tyr sig endast till en metod. Så här berättar en kvinna född på 1920-talet: ”Jag ’botar’ och lindrar förkylningar med kamomillte, dels dricker, dels gurglar jag, tar Disperin tabletter eller Albyl [...], inhalerar med Tintura Benjui och Vicks nässtift. Hostan lindras med Vick Formula hostmedicin...” (IF 1991/1:56). Informanten är tydligt medveten om att förkylning egentligen inte kan botas eftersom hon skriver bota inom citationstecken. I ett annat svar anges också många olika kurer såsom vitlöken men också solhattsextrakt, vila och dryck samt C-vitamin och honung (IF 1991/1:45).

Om svaren var från idag, 30 år senare än frågelistsvaren, skulle antagligen listan vara lika lång men apoteksprodukterna aningen andra. Bland annat är det idag relativt erkänt att zink förkortar sjukdomsförloppet (Hulisz 2004). Det var det inte då frågelistan var aktuell i början på 1990-talet. Idag finns en mängd huskursböcker och nätsajter som ger råd om förkylningsbot. Här förekommer sådant som redan nämnts: ingefära, honung, nässprej, vitlök, varma drycker, glass och tv-serier. (7 huskurer). Råden går ut på att lindra symtomen men också att se på tv-serier som ett sätt att fördriva tiden medan man vilar. Dagens läkarråd går ut på att vila, använda nässpray, pröva på halstabletter och att använda febernedsättande preparat om man har svårt att sova. Hostmediciner är de mer tveksamma till. I övrigt är det bara att vänta att förkylningen går över, på en till två veckor (1177 Vårdguiden). Här är fokus snarare på det angenäma och välsmakande framom starka och beska (och på så vis äckliga) medikamenter.

Sammanfattningsvis kan säga att det skett en betydelseförskjutning i begreppet förkylning, från att ha varit en sjukdomsorsak till själva sjukdomen. Tidigare, från 1600-talet framöver, kallades förkylning för fluss. Fortfarande talar man åtminstone i Svenskfinland om att

vara flunssiga när man är förkyld. Snor uppfattas både i äldre och färskare läkarböcker som ett sjukdomssymtom; så också i folkmedicinuppteckningarna. Förkylningen med påföljande snor uppfattas som kall och boten går då ut på att tillföra värme för att på så sätt få sjukdomen ur kroppen. Denna humoralpatologiska tankegång lever i viss grad kvar i det folkliga sättet att se på åkomsten. Huskuren nummer ett, den värmande malörten har bytts ut mot vitlök på senare tid som ett sätt att stoppa förkylningen och snoret. Kurerna beskrivs i vissa fall som äckliga, att de smakade illa. Däremot omnämns inte snuvan och snoret som något äckligt. Fokus ligger i stället på föreställningen om en kall sjukdom som ska botas med starkt och äckligt smakande och värmande medikamenter. Snoret som ett sjukdomssymtom framställs i det material som gäller för idag som något vardagligt och som man ska försöka lindra – snarare än som något äckligt. Snoret ges i detta material, oberoende om det handlar om äldre eller nyare läkarböcker eller traditionsmaterial, betydelse som ett neutralt tecken på sjukdom som ska åtgärdas och/eller lindas genom olika kurer, vilka kan uppfattas som rituella praktiker. Sjukdomen kräver en kur. Även om kuren inte är verksamt botemedel, så lindrar den för tillfället och håller snoret borta.

## Snor och fara

I samband med att vi våren 2020 blev medvetna om Coronaviruset, har snor idag fått en för oss ny dimension – det bedömdes som direkt farligt. På så sätt skiljer sig Covid-19 som sjukdom från vanlig förkylning<sup>6</sup> som kan vara besvärlig men som mycket sällan är dödlig. Att snor och spott uppfattas som farligt är däremot inget nytt. I alla tider har snor och spott spridit sjukdomar fastän kunskapen om detta inte alltid varit så utbredd. Speciellt spottet uppfattades som en fara då tuberkulosen grasserade under 1800-talets slut och 1900-talets början (Puranen 1984). Då uppmanades människor att inte spotta på golvet och speciella spottkoppar användes för att det besmittade spottet inte skulle sprida sjukdomen vidare.



Mässingsskylt. Helsingfors stadsmuseum.  
1900.

Myndigheterna blandade sig under denna tid i hemmens hygieniska förhållanden, något som uppfattades som både pinsamt och kränkande (Lähteenmäki 2004:201).

På ett liknande sätt har nysningar och hostningar laddats med en ny kulturell betydelse som farliga i samband med Corona-pandemin. Det är speciellt farligt att nysa och hosta (Samino 2021:56). I samband med en nysning flyger viruset relativt långt eftersom det skjuts iväg med kraft och eftersom det är luftburet. I en artikel som analyserar de metaforer som används i samband med talet om coronaviruset, sägs att det liknas vid en skogsbrand som sprider sig utom kontroll (Ibid).

Jag kommer nu att analysera vilka kulturella betydelser snoret ges i frågelistan *Coronaviruset i vardagen*<sup>7</sup>. Listan publicerades den 12 mars 2020 just innan samhällets stängdes ner. Drygt 350 svar kom in under en knapp vecka. Här används de svenskspråkiga svaren, 206 stycken – de flesta skrivna av unga, relativt välutbildade kvinnor. Merparten av svaren är daterade 15 mars, dvs. dagen innan undantagstillstånd infördes i Finland. I frågelistan uppmanades människor att beskriva sin vardag i relation till viruset och svaren speglar svararnas känslor, tankar och vardagliga praktiker i en brytningstid. I frågelistsvaren gestaltas en ordning som kan tolkas som

kulturellt meningsskapande. Jag har här fokuserat på svar där ord såsom snor, nysningar och hosta används. Jag har även gjort sökningar i materialet med hjälp av orden äckel, äckligt, otäckt, näsduk och usch.

Det är få frågelistsvar som anger att viruset och det som därmed följer är äckligt. En kvinna i 30-års ålder skriver om äckel i sammanhanget:

Jag läste i nån tidning om jag minns rätt, att ett virus från Wuhan har påträffats. Första tanken var fy vad äckligt men jag trodde inte det skulle spridas såhär. Jag var väl naiv i tanken då jag trodde det skulle stanna i Asien... (Svar 168).

Här är det själva sjukdomen som är äcklig, men samtidigt är viruset då, den 15.3.2020, långt borta i Asien. Här finns en dynamik mellan oss här hemma och de andra där borta (jfr Nilsson & Marander-Eklund 2021). I ett svar används ordet läskigt: Ju närmare viruset kommer "...desto läskigare blev det" (Svar 98). Användningen av ordet läskigt innebär något hemskt eller otäckt, något som ligger ganska nära det äckliga. I endast ett svar används ordet otäckt:

Med en stor nyhet kommer förstås också rykten och konspirationer, såsom att personen som upptäckte viruset tystades ner, och att antalet insjuknade därför steg så hastigt. Det tycker jag är otäckt. (Svar 13).

I det första exemplet är det viruset som är det otäcka och skrämmande, inte snoret i sig. I det andra svaret (svar 13) består det otäcka i att förnekelse och bristande åtgärder ansågs bidra till en skenande spridning av viruset.

Uppenbart i detta material är att svararna försökte undvika andra snuviga personer. Så här berättar en man född 1985:

Jag var till butiken i morse för att veckohandla och blev mycket upprörd över en uppenbart förkyld ung man som stod och hostade och snorade i butiken trots rådande situation, något som jag annars inte ens skulle ha lagt märke till... (Svar 74).

Förutom det farliga i andras hostande och nysande framgår ur svaret en förhöjd sensibilitet. Det som tidigare var normalt, att ibland snora och hosta också bland andra människor, är nu kulturellt laddat med något annat, en fara som gör andra människor upprörda. Snorandet resulterar i ett affektivt beteende. En kvinna född 1996 berättar:

Just nu har jag försatt mig själv i karantän under de kommande dagarna, för att försäkra mig om att jag inte är smittad, så att jag kan åka hem och hälsa på min familj, där en del familjemedlemmar är i riskzonen. För att orka går jag ändå ut och gå och försöker hålla minst en meters avstånd från andra. Ändå stöter man på folk (speciellt män) som utan någon tanke på andra, hostar rakt ut i ansiktet på andra. Detta förekommer alltså ofta. Hur svårt ska det vara? (Svar 43).

Att någon hostar på en uppfattas som ett icke-önskvärt beteende med drag av fara. Andra informanter uppfattade inte coronaviruset krävde speciella försiktighetsåtgärder. En kvinna född 1969 skriver: ”Jag agerar som under normal influensatid, tvättar händer och ser till att inte vara alltför nära någon som hostar och snorar.” (Svar 103).

Den som hostar och nyser är alltid den Andra som betar sig oansvarigt och är en potentiell smittobärare. Själv agerar man enligt egen bedömning förnuftigt och ansvarsfullt (jfr Nilsson & Marander-Eklund 2021). Samtidigt som snoret och sjukdomen uppfattas som farligt menar ändå en del svarare att vi inte ska överdriva farorna. En kvinna född 1994 skriver om skämt i samband med Coronaviruset:

[det finns] skämt om att det är jättedålig timing att ha snuva eller allergier just nu. Sånt tycker jag är lustigt och avdramatiserar grejen. Jag satt på bussen häromdagen och blev nervös då chauffören hostade, men insåg sedan att haha, det är ju löjligt. (Svar 122).

Det här hänger också ihop med att det under denna tid (12–15.3.2020) inte ännu riktigt var klart hur farlig sjukdomen egentli-

gen är. En kvinna född 1974 är kritisk till rapporteringen om antal smittade eftersom rapporteringen inte följdes av någon förklaring. Här förstås snor som ett lindrigt sjukdomstecken i relation till det livsfarliga coronaviruset:

I början rapporterades det bara om hur många som är smittade, men ingenstans sades det vad det betyder. Folk ville veta om en smittad låg på intensivvården eller om man bara snorade lite. Detta spädde garanterat på paniken innan det framkom tillräckligt tydligt hur smittan visar sig. (Svar 107)

Mycket har förändrats under de snart tre år vi levit med coronaviruset. I frågelistmaterialet var det främst fråga om att genom god handhygien undvika smitta och att agera på sådant sätt att karantän inte skulle behöva bli ett alternativ. En möjlig karantän uppfattades i början av pandemin som det obehagliga. Själva sjukdomen kändes i detta skede som fjärran. I mars 2020 var det redan bekant att viruset är farligt och kan vara dödligt. En kvinna född på 1990-talet påpekar att det finns en dynamik mellan fara och trygghet: ”Första tanken är att allt [restriktionerna] är överreaktioner, då dödligheten är låg, men dock så existerar den och därför behöver vi vara försiktiga...” (Svar 92).

Ansiktsmaskerna som vi i Finland blev vana vid under den tid i takt med pandemins utveckling, men i mars 2020 var de ännu inte ett alternativ (Mäenpää 2020). Genom självreglering och modifiering av vardagens mikropraktiker, bland annat genom handtvätt med rituella drag, försökte människorna återskapa en känsla av ordning i tillvaron (jfr Douglas 1997). Snoret, nysningarna och hostan skulle undvikas och tvättas bort. Det smutsiga skulle kontrolleras och bli rent. Det obehagliga och skrämmande viruset förekom långt borta i Asien, samtidigt som det med hög hastighet närmade sig oss.

## Sammanfattande diskussion

I denna artikel har jag diskuterat hur snor i relation till sjukdom laddas med kulturella betydelser i olika tider och olika samman-



hang. Det centrala har varit att se på snor i relation till sjukdom, förkylning och förekomsten och följderna av Coronaviruset. Utgångspunkten i analysen var om snor uppfattats och uppfattas som äckligt, något vämjeligt. Eftersom snor är en kroppsvätska, det är slemmig och trögflytande kunde det uppfattas som äckligt (Meninghaus 2003). Snor och snytande hänger ihop. Snytandet kan ses som en kulturellt laddad praktik som sett olika ut i olika tider. Snoret blev äckligt i samband med att kroppsvätskorna<sup>8</sup> började förstås som något privat, som ett led i kultivering av människan i slutet av 1800- och början av 1900-talet (Frykman & Löfgren 2019 [1979]). Om snoret uppfattas som något privat i paritet med andra kroppsvätskor, ges snoret betydelse inte bara som äckligt utan också som något ohysat, moraliskt förkastligt och till och med stigmatiserande.

I de två fallstudier, förkylningsbot under olika tider samt Coronaviruset våren 2020 som jag undersökt i denna artikel, beskrivs snoret väldigt neutralt. I huskurs- och läkarböckerna samt i traditionsuppteckningarna omtalas snoret och snuvan som något som ska åtgärdas eftersom en stockning av snor innebär dels att vätskorna i enlighet med de humoralpatologiska tankegångarna inte är i balans. Snoret uppfattades som ett tecken på sjukdom, som gör det svårt att andas och behovet av att snyta sig ofta kan göra näsan öm. Men framför allt omtalas snor som ett tecken på sjukdom snarare än som moraliskt äckel. I det material som handlar om snorets laddning i relation till Coronaviruset framställs det som farligt och otäckt men inte egentligen äckligt. De andra hostande och snoriga människorna framställs som omdömeslösa, otäcka och potentiellt farliga.

Den neutrala beskrivningen av snor kan bero på att jag studerat snor i relation till sjukdom och inte i relation till barnuppfostran, eller vad som anses vara sedesamt uppförande, hyfs och pli. Att läkarböcker inte ojar sig över snorets eventuella äcklighet är ganska givet. Sjukdomar och botemetoder framställs sakligt och neutralt. Så görs under hela den tid som undersöks, från 1600-talets slut till idag. Mer uppseendeväckande är att snor inte heller i traditions-

uppteckningarna, som ger en folklig syn på saken, framställs som äckligt. Intressant är att snor i sammanhanget kunde kvala in som äckel i materialet, men gör det ändå inte. Medikamenten, blodiglar, kräkmedel, det beska och illasmakande, kan däremot uppfattas som äckliga åtminstone sedda ur dagens perspektiv. Samtidigt måste vi komma ihåg att frågorna i frågelistan gällde hur man botar och lindrar förkylning, inte vad man anser om sjukdomen eller dess symtom.

Ett sätt att förklara varför snor inte sammanlänkas med äckel när det gäller sjukdom är att det egna snoret inte uppfattas som äckligt. Det egna snoret, är något mycket trivialt och vardagligt och inte speciellt uppseendeväckande. Det kan vara besvärande men är ändå främst ett tecken på sjukdom. Däremot kan en annan persons snor uppfattas som tämligen äckligt. Då uppfattar man det inte främst som ett tecken på sjukdom, utan som moraliskt äckel. Snoret är en kroppsvätska, en formlös massa, det är slemmig och utgör en anomali mellan det våta och det torra vilket ger det monstruösa drag (jfr Henriksson & Sund 2018). Av denna orsak kunde snoret kvalificera sig som äckligt. Det egna snoret är då rätt plats och därför neutralt, medan andras snor är på fel plats och därför både smutsigt och äckligt, eller till och med farligt (Douglas 1997). Snoret hos en annan person gör att hela personen uppfattas som äcklig. Andra vuxna personers snor upplevs som äckligt speciellt om det befinner sig på fel plats, det vill säga utanför näsan, men heller inte prydligt i en näsduk. En använd näsduk är acceptabel i en persons hand medan den är äcklig på ett bord eller på golvet. Hur man snyter sig och hur man gör sig av med näsduken är betydelsebärande praktiker i sammanhanget. Om det görs på fel sätt kan näsduken vara moraliskt äcklig men också rent av livsfarligt. Snor uppfattas som äckligt, ett neutralt sjukdomssymtom och något farligt beroende på historisk kontext, vem det gäller och vilken situationen är.

## Källor och litteratur

### *Opublicerade*

Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, SLS Arkiv

SLS 27, 297

SLS 933 Frågelista om kaffedrickning. Sammanställd av Bo Lönnqvist 1968.

SLS 1150, 1286

Åbo, Åbo Akademi, Folkloristiska institutionen

Marander-Eklund, Lena 1993: *Från malörtsbrännvin till vitlökskaplar. Huskurer mot förkylning*. Opublicerad filosofie licentiat-avhandling i nordisk folkloristik.

Åbo, Åbo Akademi, Kulturvetenskapliga arkivet Cultura

IF 1990/006:1-109 Svar på frågelistan Folkmedicin idag

IF 1991/001:1-63 Svar på uppropet Huskurer mot förkylning

KIVÅ 1037, 1055, 1397, 2561

KIVÅM 6236:1–229 Svar på frågelistan Coronaviruset i vardagen

### *Publicerade*

1177 *Vårdguiden*. <https://www.1177.se/Stockholm/sjukdomar--besvar/infektioner/forkylning-och-influensa/forkylning/> Läst 2.11.2021.

7 *huskurer* <https://www.happygreen.se/magazine/item/7-huskurer-vid-forkylning-med-Ingredienser-som-du-har-hemma/> Läst 2.11.2021.

Ahmed, Sara 2004. *The cultural politics of emotion*. Edinburgh:

Edinburgh university press.

[Bröms, Per] 1767. *Den Sluga och den Förståndiga Gubbe; som lärer de oförfarna både i Städerna och på Landet, at igenom hwarjehanda Hus-Curer, hela och bota mångfaldiga Sjukdomar, så wäl hos Människor som fänad...* Stockholm.

Danielsson, Jonas 2006. *Skräckskönt. Om kärleken till groteska filmer : en etnologisk studie*. Umeå: Umeå universitet.

Darelius, Johan Anders af 1760. *Socken-Apothek och någre hus-curer, utgifne under Kongl. Collegii Medici*. Stockholm.

Douglas, Mary 1997. *Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu*. Nora: Nya Doxa.

- Elias, Norbert 1989. *Sedernas historia. Del 1: Civilisations teori*. Stockholm: Atlantis.
- Ellervik, Ulf 2021. *Äckligt. Berättelser om slem, snor och andra sekret*. Stockholm: Fri tanke.
- Elwood, Lisa & Olatunji Bunmi 2009. A cross-cultural perspective on disgust. In: *Disgust and Its Disorders. Theory, Assessment, and Treatment Implications*. Eds. Bunmi O. Olatunji, Dean McKay. American Psychological Association. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1chrv0w.10>
- Engholm, Bengt-Erik & Falk, Jojo 2015. *Snor*. Stockholm: Natur och kultur.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 2019 [1979]. *Den kultiverade människan*. Lund: Gleerups.
- Fåhraeus, Robin 1962–63. Basic facts concerning humoral pathology and relics of these in the language in folk-medicine. I: *Papers on folk-medicine* ed. C-H Tillhagen. Stockholm: Nordiska museet.
- Fåhraeus, Robin [u.å.]: *Blodet i läkekonstens historia*. Helsingfors: Natur och kultur.
- Haartman, Johan 1963 [1765]. *Haartmans läkarebok av år 1765*. Malmö
- Hagström, Charlotte & Marander-Eklund, Lena 2005. *Frågelistan som källa och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Henriksson, Blanka & Sund, Ann-Helen 2018. "It's alive!". Om upptäckten av ett fettberg i Londons kloaker. I: *Budkavlen* 2018. DOI: <https://doi.org/10.37447/bk.90635>
- Hulisz, Darrell 2004. Efficacy of Zinc Against Common Cold Viruses. An Overview. I: *Journal of American Pharmacists Association*, vol. 44, issue 5 pp 594–603. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1544319115317908>
- Jönsson, Lars-Eric & Nilsson, Fredrik 2017. *Kulturhistoria. En etnologisk metodbok*. Lund: Lunds universitet. [https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/22627445/Kulturhistoria\\_webb.pdf](https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/22627445/Kulturhistoria_webb.pdf)
- Lindh, Carl 1675. *Huus-apotek och Läkie-bok*. Visingsborg.
- Lundqvist, Martin 1923. *Om vår gamla folkmedicin 1*. Stockholm: Verdandis småskrifter 275.
- Lähtenmäki, Maria 2004. En sjukdomsdrabbad familj i norr. Hur förebyggandet av tuberkulos påverkade allmogens levnadsvanor. I: *Historisk tidskrift för Finland*. 2004/3.

- Lääketieteellinen* 1988. *Lääketieteellinen mikrobiologia*. Toim. Olli. Mäkelä et al. Helsinki: Duodecim.
- Menninghaus, Winfried 2003. *Digust. The theory and history of a strong sensation*. Albany: State university of New York UP.
- Mäenpää, Annika 2020. Munskyddsanvändningen ur ett autoetnografiskt perspektiv. I: *Laboratorium* 2/2020. <https://bragelaboratorium.com/2020/12/21/munskyddsanvandning-ur-ett-autoetnografiskt-perspektiv/>
- Nationalencyklopedin*. [online]. Sökord Malört. Läst den 2.2.2022.
- Nilsson, Fredrik & Marander-Eklund, Lena 2019. ”Vad håller folk på med?” En studie av Coronaviruset, självreglering och kulturella stereotyper. I: *Tidskrift för kulturforskning* 2019/1. <http://ojs.novus.no/index.php/TFK/issue/view/238/58>
- Nordblad, Carl 1833. *Sundhets-lärobok för menige man...* Stockholm.
- Puranen, Bi 1984. *Tuberkulos. En sjukdoms förekomst och dess orsaker. Sverige 1750–1980*. Umeå: Umeå universitet.
- Rozin, P., Haidt, J., & McCauley, C. R. 1999. Disgust: The body and soul emotion. In: T. Dalgleish & M. J. Power Eds. *Handbook of cognition and emotion*, John Wiley & Sons Ltd. <https://doi.org/10.1002/0470013494.ch21>
- Samino, Elena 2021. ”Not soldiers but fire-fighters”. Metaphors and Covid-19. I: *Health communication* vol 36, 1 pp. 50–58. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10410236.2020.1844989>
- SAOL [online] <https://www.svenskaakademien.se/svenska-spraket/svenska-akademiens-ordlista-saol/saol-14-pa-natet>
- Svensk ordbok* [online] Sökord äckel. Läst den 26.10.2022 <https://svenska.se/tre/?sok=%C3%A4ckel&pz=2>

## Noter

1 I Indien uppfattas slitna kläder som äckliga, i Storbritannien anser man fulla människor vara äckliga medan man i Nederländerna uppfattar droganvändare som äckliga. I alla de länder som jämförs i undersökningen uppfattas avföring och urin som äckligt. Snor fanns inte med på listan i någon av länderna, kanske beroende på att trots att det uppfattas som äckligt men har en annan nyansskillnad; det uppfattas inte jämförelsevist som så gravt. (Elwood & Olatunji 2009:111)

2 För att något ska kunna kategoriseras som äckligt krävs en talakt som repeteras, t.ex. uttrycket ”usch vad äckligt”. Den som får höra att något är äckligt, är alltid en annan person än en själv, som sedan förväntas upprepa talakten. Då blir människan en del av den grupp som anser något särskilt vara äckligt. (Ahmed 2004: 92–100). Det här innebär i förlängningen att vi kan anse olika saker vara äckliga, men också att barn genom repetition får lära sig att t.ex. snor är äckligt trots att de som små egentligen tycker att det är roligt (jfr Engholm & Falk 2015). Denna typ av analys skulle vara intressant att utföra men mitt material är inte av den karaktären att det tillåter det.

3 Läkarvetenskapen gör skillnad på allergisk snuva och icke-allergiskt snuva som beror på inflammation eller på yttre faktorer – att näsan kan börja rinna då man kommer utifrån in i värmen eller som ett resultat av starka lukter (*Lääketieteellinen* 1988).

4 För den som vill fördjupa sig i folkliga föreställningar mot förkylning och bote-metoder rekommenderar jag den opublicerade avhandlingen *Från malörtsbrännvin till vitlökskapslar – huskurer mot förkylning* (Marander-Eklund 1993). Idén till avhandlingen kom från de år jag arbetade på apotek på 1980-talet. Då kom jag underfund med att trots att det inte finns ett egentligt botemedel mot förkylning fanns det en uppsjö av handköpspreparat som rekommenderades till snuviga kunder. Även andra typer av huskurer kunde rekommenderas av farmaceuterna eller så hade kunderna egna tankar om vad som hjälper mot förkylning.

5 Malörten var en beståndsdel i alkoholdrycken Absint. Under början av 1900-talet var konsumtionen av Absint stor och den förbjöds i många länder på grund av det narkotiska ämnet tujon som ingår i malörten (*Nationalencyklopedin*).

6 Det är också skillnad på förkylning som beror på förkylningsvirus och på influensa som är en allvarligare form av infektion.

7 Frågelistsvaren är arkiverade med accessionsnumret KIVÅ M6236:1–229. I texten anges undernummer till respektive svar.

8 Huruvida snor uppfattas som äckligt är sannolikt också en klassmarkör även idag. Det här går tillbaka på huruvida man uppfattar snor som något privat, något som man visar upp bland människor, eller som något som helt enkelt hör till kroppens funktioner (jfr Frykman & Löfgren 2019 [1979]).

## Summary

In this article, I will discuss snot in relation to common cold and in relation to the Coronavirus. The object of the article is to look at how snot is charged with different cultural meanings when talking about common cold and the Coronavirus. The study is delimited to study snot in relation to illness and cures of it. I will discuss whether snot is looked upon as something disgusting, dangerous or something neutral.

Keywords: snot, disgust, illness

Nyckelord: snor, äckligt, sjukdom